

महाराष्ट्रातून सुरू झालेला पत्रकार सुरक्षा कायदा : संपूर्ण भारतात लागू करणे ही काळाची गरज

Adv. Akramkhan Abdulmajeedkhan Pathan

ABSTRACT

सारांश

लोकशाहीच्या बळकटीचा आधार केवळ संविधान किंवा शासनव्यवस्था नसून स्वतंत्र आणि निर्भय पत्रकारिताही तितकीच महत्वाची आहे. महाराष्ट्र शासनाने 2017 मध्ये "Maharashtra Mediapersons and Media Institutions (Prevention of Violence and Damage or Loss to Property) Act, 2017" हा कायदा लागू केला. पत्रकारांच्या सुरक्षेसाठी कायदेशीर संरक्षण देणारा हा भारतातील पहिला अशा प्रकारचा कायदा आहे. प्रस्तुत लेखात या कायद्यातील प्रमुख तरतुदींचे विश्लेषण करण्यात आले असून, हा कायदा संपूर्ण भारतात लागू करण्याची आवश्यकता प्रतिपादित करण्यात आली आहे.

1. प्रस्तावना

लोकशाहीच्या बळकटीचा आधार केवळ संविधान किंवा शासनव्यवस्था नसून स्वतंत्र आणि निर्भय पत्रकारिताही तितकीच महत्वाची आहे. पत्रकारितेला लोकशाहीचा चौथा स्तंभ म्हटले जाते, कारण ती समाज आणि सरकार यांच्यातील दुवा म्हणून काम करते. पत्रकार जनहिताशी संबंधित प्रश्न जनतेसमोर आणतात, भ्रष्टाचाराचा पर्दाफाश करतात आणि जनतेचा आवाज शासनापर्यंत पोहोचवतात.

मात्र, गेल्या काही वर्षांत देशभरात पत्रकारांवरील हल्ले, धमक्या, खोटे खटले दाखल करणे आणि त्यांच्यावर दबाव आणण्याच्या घटनांमध्ये वाढ झाली आहे. अनेक पत्रकारांना सत्य समोर आणण्यासाठी स्वतःचा जीव धोक्यात घालावा लागतो. अशा परिस्थितीत पत्रकारांची सुरक्षा सुनिश्चित करण्यासाठी एक मजबूत कायदेशीर व्यवस्था असणे अत्यंत आवश्यक आहे. याच दिशेने महाराष्ट्र राज्याने ऐतिहासिक पुढाकार घेत पत्रकार सुरक्षा कायदा लागू केला. हा कायदा संपूर्ण देशासाठी आदर्श ठरू शकतो.

2. महाराष्ट्राचा पत्रकार सुरक्षा कायदा : एक ऐतिहासिक पुढाकार

महाराष्ट्र शासनाने 2017 मध्ये "Maharashtra Mediapersons and Media Institutions (Prevention of Violence and Damage or Loss to Property) Act, 2017" हा कायदा लागू केला. पत्रकार आणि प्रसारमाध्यमांच्या संस्थांवर होणारी हिंसा रोखणे तसेच त्यांची सुरक्षा सुनिश्चित करणे हा या कायद्याचा उद्देश आहे.

या कायद्यानुसार पत्रकारांवर हल्ला करणे हा गंभीर आणि दंडनीय अपराध मानण्यात आला आहे. एखाद्या व्यक्तीने पत्रकारावर किंवा प्रसारमाध्यमांच्या संस्थेवर हल्ला केल्यास अथवा त्यांच्या मालमत्तेचे नुकसान केल्यास संबंधित व्यक्तीविरुद्ध कठोर कायदेशीर कारवाई केली जाऊ शकते. या कायद्यात कारावास आणि दंड अशा दोन्ही प्रकारच्या शिक्षांची तरतूद आहे.

यासोबतच, पत्रकार किंवा प्रसारमाध्यमांच्या संस्थेचे झालेले नुकसान आरोपीकडून वसूल करण्याची तरतूदही या कायद्यात करण्यात आली आहे. त्यामुळे हा कायदा केवळ दंडात्मक नसून संरक्षणात्मक स्वरूपाचाही आहे. महाराष्ट्राने लागू केलेला हा कायदा देशभरातील पत्रकारांच्या सुरक्षेच्या दिशेने एक महत्त्वाचा टप्पा मानला जातो.

3. पत्रकारांवरील वाढते हल्ले : एक गंभीर चिंता

भारतात पत्रकारांना विविध प्रकारच्या आव्हानांचा सामना करावा लागतो. विशेषतः भ्रष्टाचार, अवैध खाणकाम, भूमाफिया, बेकायदेशीर बांधकामे, तस्करी आणि संघटित गुन्हेगारीशी संबंधित प्रकरणांचे वृत्तांकन करणारे पत्रकार अनेकदा हल्ल्यांचे लक्ष्य ठरतात.

अनेकदा पत्रकारांना जीवे मारण्याच्या धमक्या दिल्या जातात, खोट्या गुन्ह्यांमध्ये अडकवण्याचा प्रयत्न केला जातो, त्यांच्यावर शारीरिक हल्ले होतात आणि समाजमाध्यमांवर त्यांची बदनामी केली जाते. ग्रामीण भागात तसेच लहान शहरांमध्ये काम करणाऱ्या पत्रकारांची परिस्थिती अधिक कठीण असते. कारण त्यांना स्थानिक दबाव, राजकीय हस्तक्षेप आणि प्रशासकीय उदासीनता यांचा सामना करावा लागतो.

अशा परिस्थितीत पत्रकारांना पुरेसे कायदेशीर संरक्षण मिळाले नाही, तर स्वतंत्र पत्रकारिता कमकुवत होऊ शकते. ही बाब लोकशाहीसाठी गंभीर धोका निर्माण करणारी आहे.

4. संपूर्ण भारतात पत्रकार सुरक्षा कायदा का आवश्यक आहे?

महाराष्ट्राने पत्रकार सुरक्षा कायदा लागू करून एक सकारात्मक उदाहरण देशासमोर ठेवले आहे. मात्र, केवळ एका राज्यात असा कायदा अस्तित्वात असल्याने या समस्येचे संपूर्ण निराकरण होऊ शकत नाही. भारत हा विशाल आणि विविधतेने नटलेला देश असून, देशाच्या विविध राज्यांमध्ये हजारो पत्रकार कार्यरत आहेत. त्यामुळे संपूर्ण भारतात एकसमान आणि प्रभावी पत्रकार सुरक्षा कायदा लागू करणे आवश्यक आहे.

राष्ट्रीय स्तरावर पत्रकार सुरक्षा कायदा लागू झाल्यास अनेक महत्त्वपूर्ण फायदे होतील. देशभरातील पत्रकारांना कायदेशीर संरक्षणाची खात्री मिळेल, गुन्हेगारांवर प्रभावी नियंत्रण ठेवता येईल, स्वतंत्र आणि निर्भय पत्रकारितेला

प्रोत्साहन मिळेल तसेच सरकार आणि प्रशासनाची उत्तरदायित्वाची भावना अधिक बळकट होईल. परिणामी, लोकशाही अधिक मजबूत होण्यास मदत होईल.

5. पत्रकार सुरक्षा कायद्यात कोणत्या तरतुदी असाव्यात?

संपूर्ण भारतात पत्रकार सुरक्षा कायदा लागू करण्यात आल्यास त्यामध्ये पुढील महत्त्वपूर्ण तरतुदी असणे आवश्यक आहे :

1. पत्रकारांवरील हल्ले गंभीर अपराध म्हणून घोषित करण्यात यावेत.
2. तातडीने प्रथम माहिती अहवाल (FIR) नोंदविणे आणि कालमर्यादित तपास पूर्ण करणे सुनिश्चित करावे.
3. वरिष्ठ अधिकाऱ्यांमार्फत निष्पक्ष तपासाची व्यवस्था असावी.
4. पत्रकार किंवा प्रसारमाध्यमांच्या संस्थेच्या झालेल्या नुकसानीची भरपाई आरोपीकडून वसूल करण्यात यावी.
5. डिजिटल माध्यमांमध्ये कार्यरत पत्रकारांचाही या कायद्याच्या कक्षेत समावेश करण्यात यावा.
6. राष्ट्रीय किंवा राज्य स्तरावर स्वतंत्र Journalist Protection Authority स्थापन करण्यात यावी.

या तरतुदींमुळे पत्रकारांना अधिक प्रभावी संरक्षण मिळू शकेल आणि त्यांच्या कामात अडथळे निर्माण करणाऱ्या प्रवृत्तींवर नियंत्रण ठेवण्यास मदत होईल.

6. समाज आणि सरकारची संयुक्त जबाबदारी

पत्रकारांची सुरक्षा ही केवळ सरकारची जबाबदारी नसून समाजाचीही तितकीच महत्त्वाची जबाबदारी आहे. पत्रकार केवळ बातम्या लिहीत नाहीत, तर ते जनतेच्या अधिकारांचे आणि लोकशाहीचे संरक्षण करण्यासाठीही कार्य करतात, हे समाजाने समजून घेणे आवश्यक आहे.

सरकारने पत्रकारांच्या सुरक्षेसाठी स्पष्ट धोरणे आखावीत, आवश्यक कायदे प्रभावीपणे लागू करावेत आणि त्यांची कठोर अंमलबजावणी सुनिश्चित करावी. पत्रकारांना निर्भयपणे काम करता येईल, असे सुरक्षित वातावरण निर्माण करणे ही लोकशाही व्यवस्थेची महत्त्वाची गरज आहे.

7. निष्कर्ष

महाराष्ट्र राज्याने लागू केलेला पत्रकार सुरक्षा कायदा हे एक महत्त्वपूर्ण आणि प्रशंसनीय पाऊल आहे. पत्रकारांच्या

सुरक्षेसाठी राजकीय इच्छाशक्ती असेल, तर प्रभावी कायदा तयार करता येतो, हे या उपक्रमाने दाखवून दिले आहे.

आज काळाची गरज आहे की महाराष्ट्राच्या या मॉडेलचा विचार संपूर्ण भारताच्या संदर्भात करून देशभरातील पत्रकारांच्या संरक्षणासाठी एक मजबूत राष्ट्रीय पत्रकार सुरक्षा कायदा तयार करण्यात यावा. पत्रकार सुरक्षित असतील, तर ते निर्भयपणे सत्य मांडू शकतील. आणि सत्य समोर आले, तरच लोकशाही अधिक बळकट होईल. म्हणूनच, पत्रकारांची सुरक्षा ही केवळ पत्रकारांची सुरक्षा नसून ती लोकशाहीच्या सुरक्षेचीही हमी आहे, असे म्हणणे वावगे ठरणार नाही.